

Türk ve Müslüman Olmak *

I.1. Türk ve Müslüman olduğumuzu söylediğimizde "ben"in bir "biz"e ait olduğunu dile getirdiğimizi düşünme eğilimindeyizdir. Yani "var"oluşumuz bir aidiyet ilişkisinde tanımını buluyormuş gibi görünür; cemaat içinde "olmak", "ait-olmak" gibidir. Önce şu soruyu soralım: "Ben" dediğimizde işaret ettiğimizi düşünme eğiliminde olduğumuz gibi kendiliğinden verili bir çoğul "ben"ler; "biz" var mı? "Biz" kendiliğinden verili bir kavram mı?

"Biz"lik bir bilinç meselesidir aslında; kendiliğinden verili bir "biz"den söz edemeyiz. Homo sapienslerde bir tür sürüleşme eğilimi olduğunu seziyoruz. Ama bu sürüleşme eğilimi henüz "biz"lik bilincine ulaşmamış, "biz" diye isimlendirilmemiş bir eğilim gibi durur. Oysa Türklük'ten ve Müslümanlık'tan söz etmeye başladığımızda bilinçli bir şey devreye giriyor, isimlendirmeye, üzerine düşünmeye kalkıştığımızda ortaya çıkan bir "biz"lik bu. İdeolojik bir "biz"lik; dilsellik kurulan bir tür oyun-gerçeklik.

O halde bir tespitle başlayalım: İdeoloji "bilincine varılmış biz"ler oluşturur. Burada "bilincine varılmış biz" kavramını tırnak içinde kullanıyorum; çünkü önce bir biz varmış da sonra bunun bilincine varılıyormuş gibi bir anlayış pek de temelli olmayabilir. Biz, biz bilinciyle kurulur. Belki de şöyle demek daha doğru olurdu: İdeoloji "bilincine varılmış biz"ler kurgular.

Yakından tanıdığım bir ideolojiyle başlayayım. Marksizm. Marksizm, en azından Lukacsçılığa yakın bir yorumunda, işçileri işçilik bilincine ulaştırmaya çalışır. İşçi sınıfının sınıf bilincine ulaşması (ister kendiliğinden, ister parti önderliği yoluyla gerçekleşsin) işçilerin bir "biz"lik bilincine ulaşmasını sağlayacaktır. İdeolojinin hitap ettiği, çağırdığı bir grup vardır, ya da basitçe bir grup oluşturma potansiyeli, bir yakınlık vardır. Marksistler buna "kendiliğinden bilinç" der. İşte ideoloji bu insanları "biz"e, sınıf olarak işçi sınıfına dönüştürecektir.

Bu ideoloji örneğinde ideolojilerin bazı başka temel özelliklerini de okuruz. Hem de kolayca. Çünkü ideolojikliğin en çok farkında olan ideolojidir Marksizm. Kendini gizemleştirmede, kendi ideolojikliğine bir ölçüde de olsa ideolojik bakmadığı ve bir ideoloji olarak kendini kavrarken açık sözlü olduğu için bilimselliğe yaklaşır.

I.2. Burada hemen ideolojinin ikinci temel özelliğiyle karşılaşırız. Her ideoloji kendi meşruiyetini de kurgular. Yani kendini açıklar, kendini ideoloji olarak değerlendirir ve daima kısmen totolojik (çünkü daima kendi değer sistemi öncülleri açısından aklanacak) bir akıl yürütmeye kendi meşruiyetini de temellendirir.

İdeolojilerin bizlik bilinci ve kendi meşruiyetini kurgulamalarının yanında benim görebildiğim birbiriyle bağlantılı dört önemli özellikleri daha olmalı. Tarih bilinci, ötekiler fikri, bir tür doktrin ve bir yaşama biçimi (kültür).

İdeoloji bir bizlik kültürü değildir yalnızca, bir tarih bilincidir de. Bu tarihin yeniden değerlendirilmesi, anlamlandırılması, yorumlanması sürecidir. Mesela Marksizm açısından tarih, sınıf mücadelelerinin tarihidir. Üreticilerle üretim araçlarını elinde bulunduranların kavgalarının tarihidir. Tarih daima bir "biz"in tarihidir. Tarih bilinci bizlik bilincinin ayrılmaz bir parçasıdır.

Böylece bizlik bilinci daima bir "öteki" kurgular. "Biz"in kendi içinde bütünleşmesi, ötekilerden ayrışması anlamına gelir. Öteki hemen daima daha kötüdür, "biz" haksızlığa uğramıştır. Bu nedenle ötekilere karşı "biz" hemen daima şu ya da bu şekilde, şu ya da bu miktarda paranoid düşmanlık hisleri ve zulmedilme hezeyanlarını andıran fikirler taşır. En azından onlara karşı "biz" bizliğini korumalıdır. Onların değerlerine teslim olmamalıdır. Onlar gibi düşünüp hissetmemelidir. "Biz" kendi varlığını korumalıdır.

İdeolojilerin temel özelliklerinden biri de belli bir doktrin sunmalarıdır. Bu doktrinle dünyanın bugünü açıklar ideolojiler. Erkekler toplumsal olarak kayırıldıklarından egemendir, dünya tarihi ırkların mücadelesidir, evreni Tanrı yaratmıştır, vs.

Son olarak da ideolojilerin kurguladığı kültürlerden söz edelim: Neyin doğru neyin yanlış olduğu, şurada nasıl davranılıp burada nasıl konuşulacağına dair değerler içerir ideolojiler; cemaatler kurar. İyiyi, doğruyu, yanlışı ve kötüyü tanımlarlar. Sadece politik tavır veya ahlak meselesi değildir cemaat; bir yaşama biçimi, bir üretme biçimidir de; "doğru yaşama ve doğru üretme" biçimi.

Saydığım bu genel ideoloji özelliklerini, mesela feminizm, milliyetçilik ve dinler açısından gözden geçirirseniz hemen aynı özellikleri bulursunuz. İsterseniz daha gerilere, totemik bilince veya kavimciliğe gidin, sonuç değişmez sanırım.

II.1. İdeolojik "biz"in bu genel özelliklerini sıraladıktan sonra artık yavaş yavaş Türk ve Müslüman olma durumuna geçebiliriz. Bu "biz" olma tarzlarının özellikleri nelerdir? Ve bu özellikler ne ölçüde uzlaşabilir, barışabilir ideolojilerdir? Yoksa bunlar arasındaki ilişki

uzlaşmazlık mıdır? Bu sorular önemli tabii; içinde yaşadığımız toplumun epeyce kökleşmiş "biz" olma tarzları Türklük ve Müslümanlık'tır.

Belki bir anti-Kemalist, Kurtuluş Savaşı'na anti-emperyalist bir mücadele gözüyle bakmayabilir. Ötekiler (Batılılar, emperyalistler) bizi (müslüman halkı) ortadan kaldırmaya çalışıyorlardı, Kemalizm savaşı kazandı, ama "biz"i Batı potasında eritti. Önceden bir "biz" vardı, ama bu "biz" kesintiye uğradı, sonuçta da ortadan kalkma tehdidiyle karşı karşıya kaldı, çünkü onlarla (ötekilerle, Batılılarla) kaynaşmaya başladı. Bizlik bilincimizi yitirdik, tarihimizle bağımız koştuk.

Oysa bir Kemalist tam tersini düşünür. Türklüğümüzü unutmuştuk; Türklüğümüz bastırılmış, yoksanmıştı. Kurtuluş Savaşı sayesinde Türklüğün bilincine vardık. Milli devlet olduk. Doğu-İslam-Arap yabancılaşması içinde unuttuğumuz "biz"liğin bilincine vardık.

Böyle bir tartışma belli bir kavram kargaşasına dayanır aslında. Her iki tarafta kendi kurguları olan "biz"i kendiliğinden verili saymakta ve bu topraklar üzerinde yaşayan insanları, ideolojik olarak zaten kendi çağırıcıları "biz"ler olduklarına ikna etmeye çalışmaktadır. Sanırım uç noktalarına vardığımda bu ideolojik "biz"lik değerlendirmeleri şu anda bu toplumda yaşanan karşıtlık ve çatışmayı bir nebze dile getirebiliyor. Bu toplumu daha uzun süre etkileyeceğe benzeyen derin bir çatışma, derin bir toplumsal çatlak. Biz nerede "biz" olacağız, Türklük'te mi İslam'da mı? Pek çok aydın gibi bana da Türklüğün "biz" bilinci ile Müslümanlığın "biz" bilinci kolayca örtüşebilir görünmüyor.

Atatürk'le beraber, İslam'la unutturulmaya çalışıldığı söylenen bir "biz" bilincinin kurgulanmak istendiğini biliyoruz: Türklerin tarihinin yeniden yazılması, dilde öztürkçeleşme hareketi, vs. Ama buna karşı Osmanlı-İslami bilincinin bastırıldığından söz ediliyor, bu tür bir "biz"lik tarihi kurgulanıyor. Birinin bizi, ötekilerin ötekisi.

Günümüzde Türklük "biz" bilincinin iki politik versiyonu varmış gibi duruyor: Atatürkçülük ve ülkücülük. Görüldüğü kadarıyla Atatürkçülük kendi içinde bir dönüşüm yaşadı ve günümüz ülkücülerine yakın bir noktadan başladığı daha "Türkçü" bir çizgiden milliyetçi vurgusu daha hafif bir söyleme doğru değişti. Bunu şu tespitten çıkarıyorum: Özellikle ülkücü Türkçülük "biz"lik bilincini yerleştirmeye çalışırken öncelikle Türk diye çağrılabilir bir kavimden, bir milletten söz ediyor. Yani Marksistlerin sınıf bilincine varmalarını istediği ama bir bilince varmadan da var olduğunu ileri sürdüğü işçi sınıfı gibi Türkçülük de "biz" bilincine varmadan önce de var olan, tarihsel olan bir milletin; bizlik bilincine çağrılabilir bir milletin olduğunu söylüyor ki Cumhuriyet'in ilk yıllarında Atatürkçülük de benzer bir doktrinle ortaya çıkmıştı. Demek ki Türkçülük "biz"lik bilincine çağrılabilir ama bu bilinçten önce de var olan bir bütünlük varsayıyor. Bu bütünlüğün

tarihteki hareketini izleyebiliyor, kurgulayabiliyor, anlamlandırıp yorumlayabiliyor. Bizim bugün milliyetçi anlamda Türklük "biz" bilinci çerçevesinde karşılaştığımız şeye tarihte de aşağı yukarı tekabül eden, bir tür kavimci "biz" bilinciyle hareket edip kendini bu bilinç çevresinde örgütleyen insanlar olduğunu kabul edebiliriz. Yani bu "biz" bilincinin tözsel bir "biz" olarak değilse de *bilinç olarak* bir tarihi gerçekten var.

II.2. Bilgin Saydam'ın ustaca ele aldığı "Deli Dumrul" boyuna bakalım, bir Türk tipi olarak Deli Dumrul'u gözleyelim. Cesur, babayiğit, ama haraç alıyor. Haraç alıyor ama hakkaniyetli, pek acıdığı bir babayiğit için Azrail'le dövüşmeye kalkıyor. Yani bir anlamda eşkıya ama belli bir raconu olan bir eşkıya. Şimdi bu tiple, bir yandan haraç alıp ama bir yandan da belli bir raconu olan ülkücü babayiğit çeteleri karşılaştırırsak benzer özellikler buluruz gibi görünüyor. Bu babayiğit-eşkıya tipi toplumsal bilinçdışımıza işlemiş sanki. Köroğlu'nu veya İnce Memed'i geçiyorum; Türk sinemasının en çok iş yapan filmlerinden ikisini hatırlayalım yeter. *Eşkıya*'da böyle kanunsuz, haksızlığa karşı kendi adaletini koyan bir babayiğit eşkıya yok muydu? Ya da *Ağır Roman*'da kahraman bir yerde şöyle demiyor muydu: "Artık kanun benim." Dadaloğlu gibi: Ferman padişahın, dağlar bizimdir.

Kendine göre ahlakçı bir raconu olan, ama kanun tanımayan bu babayiğit Susurluk'ta olduğu gibi siyasi kabadayılıklarda da kendini gösteriyor. İşte babayiğit Türk; büyüklerine, atasına saygılı, ama gereğinde haracını da alır. Gözüpektir, devletine saygılıdır ama kanun tanımaz, daha ziyade kanun koyucu rolüne soyunur. Mertlikle eşkıyalığın garip bileşimi. Ama esas garip olan bu tipin toplumumuzda daima belli bir saygı ve hayranlık uyandırması; Mehmet Açar imajını düşünelim.

Tamamen farklı bir politik, belki daha önemlisi estetik çerçevede ortaya çıksa da Deniz Gezmiş'e ya da Che'ye hayranlığımızda da benzer kolektif tiplmelerin yeniden canlanmasını görebiliriz. Neden?

Deli Dumrul boyunda ifade edilen mert, babayiğit, eşkıya, ama raconu olan eşkıya Türk'ün İslam'la karşılaşması tam bir şoktur. Artık böbürlenmeye, yiğitlenmeye, "kanun benim" demeye imkân yoktur. Bir tek kanun vardır: Allah'ın kanunu. İslam kanun ve düzendir. Böbürlenme, yiğitlenme değil, kulluk, itaat ve tevazudur.

II.3. Dinler ilk bakışta "biz"i sadece bilinçle kurgular gibi görünür. Şunu demek istiyorum: Marksistlerin sınıf bilincine ulaşmasını istediği işçiler bu bilinçten önce de vardır,

istenen onların sınıf çıkarları çerçevesinde "biz"liğini fark etmesidir. Ya da feministlerin uyandırmak istediği kadınlık bilincinden önce de kadınlar vardır. Veya Türkçülerin bizlik bilincine ulaştırmak istediği Türkler bu bilinçten önce de şu ya da bu şekilde vardır veya varsayılabilir. Ama İslam'ın uyandırmak istediği biz bilincinden önce böyle "biz" diye çağrılabilir bir eğilim yok gibi görünmekte. Din, çağrısıyla "biz"ini yaratmaktadır sanki.

Bunun pek de böyle olmadığını söyleyeceğim ve dört gerekçe ileri süreceğim. İlk olarak günümüzdeki İslam "biz"ine çağrı başkalarına değil bizzat müslümanlara yapılmaktadır. Müslümanların İslam bilincine varması çağrısıdır bu. Türklerin Türklük bilincine, kadınların ve işçilerin kadınlık ve işçilik bilincine çağrılması gibi.

İkinci olarak dinler Allah'la inanan arasındaki ilişkinin henüz kopmadığı bir eski zaman kurgularlar. Yani peygamberler tarafından dine çağrı daima bir yeniden çağrıdır. Yani unuttuğumuz Türklük bilincine yeniden çağrı gibi bir hatırlatmadır bu.

Üçüncü olarak, bildiğim kadarıyla İslam inanma potansiyelinin insanın içinde olduğunu varsayar ki bu da dine çağrının önceden olmayan bir "biz"i kurgulamak değil, bu "biz"in farkına varmak, bilincine varmak olduğu anlamına gelir.

Dördüncü ve en önemlisi, dinlerin çağıracağı bizzat insan olduğu için din bir insanlık bilincidir. İslam'ın "biz"i bizdir. Dinde insanlar; yani "biz" bu dünyadaki varoluşumuzla açıklanır, kapsanır. İslam insanın bu dünyadaki varoluşunun bilinci olduğunu ileri sürmekle, bu bilince erişmeden önceki insanı çağırır. Dinde en temelde "biz" olan insanlıktır, insanlık durumudur. Şöyle ifade edeyim: Türkçülükten önce Türkler, kadınlık bilincinden önce kadınlar, sınıf bilincinden önce işçiler varsa dinden önce insanlar vardır. İslam insanlığın bilincine varılmış halidir. İslam'a göre bilincine varılmış insanlık İslam'dır.

İdeoloji olarak dinlerin daima bir "biz" bilinci yarattığını, dolayısıyla da bu "biz" in daima ötekileri olduğunu gözden kaçırmayalım. Bu biz ve ötekiler ayrımının büyük cinayetlere, kıyımlara ve savaşlara sebep olduğunu unutmayalım. Ama dinde, özellikle İslam'da "biz" in aynı zamanda potansiyel olarak tüm insanlığı kapsayacak bir çağrı olduğunu da gözden kaçırmayalım.

Aslında Marksizm de kaçınılmaz büyük kavganın sonunda bazı açılardan dinlerin düşlediğine benzer bir "biz" düşlemiştir. Sınıfsız toplum "onlar"ı olmayan bir "biz" olacaktı.

III.1. Yukardaki düşünceler bir "biz"lik bilinci olarak Türklük'le bir bizlik bilinci olarak İslam'ın örtüşebilir veya kolayca uzlaşabilir ideolojiler olmadığı sonucuna yöneliyor. Ama böyle bir uzlaşma imkânından söz edenler olmuştur. Böyle bir imkân olduğunu

düşünenler sanırım Türklüğü bir "biz" bilinci olarak değil, örfleri, âdetleri, gelenekleri, inançlarıyla bir kavim olarak değerlendiriyor. Bu kavmin İslamlaşmasındaki kimi sorulara dikkat çekiyorlar yalnızca. Ama Türklük bir "biz" bilinci olarak devreye girdiğinde (ki en azından Cumhuriyet'le olan budur) bu "biz" in İslami "biz" le, ümmetle (inanılan yani İslam'a göre insanlığının bilincine varan insanlıkla) çatışmaması olanaksız gibi görünüyor. En azından şuradan bakalım: İslam'da şişinmecî babayiğit yoktur, mütevazı şehit vardır.

Şimdi bu genel bağlamda kısaca Deli Dumrul boyuna bakalım. Bu yeni çerçeveden bakınca Deli Dumrul boyu bir ideolojik bilinçten diğerine geçiş öyküsünü, Deli Dumrul'un kendini ve dünyayı kavrayışının değişmesini anlatıyor. Bilgin Saydam'ın tespitlerine göre bu boy Türklerin İslamlaşmasını da simgelediğine göre, bu boy üzerine yapacağımız incelemeler tarihimizin ideolojik bilinçlerine de ışık tutabilir.

Daha önce ideolojilerin bir "biz" bilinci olduğundan söz etmişim. Ancak ideolojinin birey düzeyinde yaşanması elbette bir kendini kavrayış, kendilik bilinci üzerinden gerçekleşecektir. Birey ideolojik biz bilincinin içinde kendini konumlandırarak, kendiliğini yerleştirerek "biz" ile yeni bir aidiyet ilişkisine girer. İşte pek çok edebiyat ve sinema ürününe temel teşkil eden bu fenomendir: bir deneyim sayesinde kendini ve dünyayı kavrayışta ciddi ve kalıcı bir dönüşümün olması. Bir bakıma psikoterapinin sağlamak istediği de böyle bir şeydir.

Bildiğimiz kadarıyla Deli Dumrul boyu Türklerin çoktan İslamlaştığı bir dönemi dile getirmektedir. Ancak masal-mitin başında Deli Dumrul yaşamını İslami esaslara göre düzenlememiştir. Büyüklenmecî bir şişinmenin içindedir. Onun bu aşamadaki kendilik bilincini "millî" olarak nitelenmek yanlış olur elbette. Ancak her türlü milliyetçiliğin de bir tür narsistik şişinmeyle benzeştiğini de gözden kaçırmayalım. Deli Dumrul'u bu şişinmecî kendiliğinden çıkararak ölüm korkusu olmuştur. Bununla beraber bu korku asla bir ölümlülük bilincine ve şüpheye bağlanmamıştır Dumrul'da. Bir önceki yazımda değindiğim gibi nelik sorusuyla yüzleştiği bir ara aşama yaşamaksızın yeni aidiyetini benimser Deli Dumrul. O halde büyümemiş, ebeveyn değiştirmiştir. "Olmak" sorusunu sormaksızın ait olmuştur.

İdeolojilerin bazı genel özelliklerinden söz ederken "biz" bilinci, kendini meşrulaştırış, tarih bilinci, bir tür doktrin ve bir yaşam biçiminden söz etmişim. Deli Dumrul'un yaşadığı ideolojik dönüşümün bir tür insan bilincine doğru olduğunu, kendini tasarımının ölüm, sınırlılık gibi birtakım ontolojik temeller çerçevesinde dönüşme şansını yakaladığını söyleyebilirsek de Dumrul ölümlülüğü derinlemesine çalışmadan kabuk değiştirmiştir; müslümanlığı da hamdır bu yüzden. Olgunlaşmamıştır. Zaten Kierkegaard'ın herhangi bir dinsel dönüşümün bir olgunlaşma sonunda geldiğine dair önemli şüpheleri vardır. Büyümek

kendi potansiyellerini, imkânlarını gerçekleştirmekse, olgunlaşmak kendi sınırlarını kabul etmektir.

Elbette bu boyun içeriğinde ideolojinin bazı özelliklerini, mesela kendini meşrulaştırma, tarih bilinci gibi özellikleri göremiyoruz. Ancak belki bu anlatı Dede Korkut açısından ele alınırsa; yani içerikleri itibarıyla değil, bu boyun anlatılmasındaki güdülenmeler açısından ele alınırsa, kendini meşrulaştırma ve tarih bilincinde meydana gelen dönüşüme tekabül eden öğeleri kavrayabiliriz gibi görünüyor.

Burada esas üzerinde duracağım nokta, söz konusu ideolojik bilinç dönüşümüyle meydana gelen yaşam tarzı dönüşümleri. Yaşam tarzında değişiklik derken neyin doğru neyin yanlış, neyin öncelikli neyin önemsiz olduğuna ilişkin bir dizi kavrayıştan söz ediyorum. Bir dönemin antropologları akrabalık ilişkileri üzerinde önemle dururlardı. Lévi-Strauss'a göre ilkel denem toplumlarda en temel örgütleniş biçimini akrabalık ilişkileri oluşturuyordu. Akrabalık ilişkilerinin ise iki temel eksen vardı; kanbağı ve evlilik bağı.

İşte Deli Dumrul boyunun kanbağı ve evlilik bağı bakımından meydana gelen bir önem ve anlam değişikliğine işaret ettiğini düşünebiliriz. Şu varsayım ileri sürülebilir: İslam öncesi Türk toplumlarında kanbağı evlilik bağına göre daha üstün sayılıyordu, oysa İslam'la en azından evlilik bağına verilen önemde bir artış oldu.

Boyun kurgusu bu sonuca götürüyor beni. Anne-babanın Deli Dumrul'a yardım etmeyip cezalandırılmaları, buna karşılık karısının yardım edip ödüllendirilmesi evlilik bağının; yani ilahi akitin kan bağından önemli sayılmaya başladığı kanaatini doğuruyor. Sanırım eski Türklerde ataya olan saygı İslam ile bir şekilde önemini kaybetmeye başladı.

Bu noktada Türk olmakla Müslüman olmak arasındaki önemli farklardan birini görüyoruz. Kanbağına dayanan Türklük bilinci bir kendiğindenliği varsayar. Oysa ilahi akde dayanan Müslümanlık bilinci kendiliğindenliği aşan ve derinlemesine ruhsal çalışma gerektiren bir yön vardır. Böyle bir derinlemesine çalışma ebeveynsizliğe, yani büyümeye, dahası olgunlaşmaya varabilir. Eğer Saydam'ın tezi doğruysa, yani Deli Dumrul boyu Türk kavminin İslamlaşmasını anlatıyorsa, çalışılmadan gerçekleşmiş bir süreçten söz ediyoruz demektir.

Yine buna paralel bir öge kadının kendini konumlandırışıyla ilgili. Boyda iki kadın var. Biri anne, diğeri eş. Anne olarak kadın oğluna yardım etmezken, eş olarak kadın kocasına yardım ediyor. İlk bakışta karı-koca ilişkisinin ana-oğul ilişkisine göre önem kazandığını, bu ilişki kiplerinden karı-koca bağının birbirine daha yakın ve dayanışma içinde bir ilişkiye doğru dönüştüğünü düşünebiliriz. Böylece psikanalitik deyimle, genital dönem öncesi ikili anne çocuk ilişkisinden genital döneme geçildiğini söyleyebiliriz. Oysa bu ilk görünüm bizi

kısmen yanlış bir sonuca götürecektir; boyda eş evvelce anneye yöneltilmiş talepliliği karşılayarak saygın yerini kazanmaktadır. Bununla beraber Dumrul'un annesine yönelttiği talepliliğin yanıtını eşinden beklememesi bir büyüme belirtisidir gerçekten. Zaten Tanrı tarafından bu aşkları nedeniyle bağışlanırlar. Demek ki Dumrul uhrevi anlamda olgunlaşmamakla beraber genital olarak büyümüştür.

Eski Türklerde ana-oğul bağının çok güçlü olduğu varsayılabilir. Günümüz Türkiye'sinde de bir şekilde bu ilişkinin hâlâ çok girift ve önemli olduğu söylenebilir. Öte yandan İslam'la beraber kadının kendini konumlandırışında annelik ile eşlik arasında bir önem kayması olmuş gibidir. İslam'da kadın kendini önce bir anne olarak görmektense bir eş olarak görmeye başlamaktadır. Bu bir bakıma kadın-erkek ilişkilerinin daha önemli, yakın olduğu bir döneme işaret ederken, bir bakıma da kadının hadım edilişi anlamına geliyor. Çünkü doğal olarak doğum ve annelik kadının iktidar alanıdır.

Burada Lacancı bir kavramı dönüştürerek kullanmama izin verilirse, babanın simgesel işlevinde meydana gelen dönüşümü de buna ilave etmek gerekir. Çocukları anneye terk etmiş uzak bir babanın yerini, anne-çocuk ilişkisine yasa koyucu olarak müdahale eden bir baba almış gibidir.

Chasseguet-Smirgel (1975) narsisizmi açıklarken patojen annenin çocuğunu babanın iktidarı konumuna yerleştirdiğinden söz eder. Yazara göre annenin çocuğu ön plana çıkarıp babayı küçümseyen tutumu çocukta idealin kendi olduğu yanılgısına, narsisistik şişinmeye ve çokbiçimli sapıklıklara yol açacaktır. Oysa babanın yasasının tanınması çocuğu idealin kendi dışında aranması gerektiği sonucuna götürerek büyümenin temel dinamiğini oluşturacak, normal-nevrotik yapılanmaya zemin teşkil eden koşulları yaratacaktır. Beceriksiz bir anne gibi anne-çocuk ilişkisine yamanmaya çalışan, kendi erkine güvensiz modern babalık işlevinin nasıl bir yapılanmaya yol açacağı ise herhalde geleceğin psikanalistlerinin konusu olacak.

Demek ki Deli Dumrul'un narsisistik şişinmeciliği ile annesi arasındaki ilişkinin önemszenmesi arasında bir paralellik var gibi durmaktadır. Dumrul'un önce babasına sonra annesine gitmesi kurguda gerilim yaratıcı unsurdur ve "babası canını vermedi ama herhalde anası verecek" beklentisini yaratmak için konmuştur. Bu da ana-oğul ilişkisinin baba-oğul ilişkisine göre önemli olduğu sonucunu verir kanısındayım. Öte yandan Deli Dumrul'un narsisistik büyüklenmeciliği ile milliyetçiliğin içerdiği narsisistik öğeleri karşılaştırmaya çağırın çağrışımın verimli sonuçlar vaat ettiğini söyleyebilirim.

IV.1. Yazının başında "biz" bilincinin bireyin "olmak" sorunsalını cemaatçi bir "ait-olmak" sorunsalına dönüştürdüğünden söz etmişim. Aynı fikir farklı kelimelerle "ne"lik sorunsalının "kim"lik sorunsalına dönüştürülmesi şeklinde de ifade edilebilir; kozmik bir sorunsalın hızla tüm-dünyevileştirilmesi söz konusudur burada. Bu durumda eğer "ben"in yalnızca aidiyetleri bakımından kurulmuş ve belirlenmiş olduğunu düşünürsek "özne" fikrinden tamamen vazgeçmemiz gerekir. Tam da bu nedenle metafizik "özne"cidir; çünkü özne yalnızca "ne"lik (mahiyet) bakımından sorgulayan insandan hareketle konumlandırılabilir.

Mahiyet sorununun unutulması ve kimlikliliğin ön plana çıkması çocuksu varoluş tarzlarını sürdürmekle eşanlıdır. Deli Dumrul Tanrı'ya boyun eğmiş ama O'nu anlamamıştır; boyda Tanrı'nın anlaşılmasına yönelik hiçbir çaba bulmuyoruz. Bu boyda Tanrı kendine meydan okuyanı acımasızca ezen bir Tiran'dır. Dumrul'dan tek farkı daha güçlü olmasıdır yalnızca. Dumrul kadar dünyevidir Tanrı, güç yarıştıır. Şunu demiş olur; sen büyüklenemezsin, büyüklenmek yalnızca bana mahsustur. Sen can alamazsın, yalnızca ben alırım. Bu haddini bildirici, intikamcı, yarışmacı, babayiğit Tanrı, Dumrul'un göklerdeki ikizi gibidir; onun kadar narsisistiktir. Tek, benzersiz ve kadiri mutlaktır. Öfkesi bir çocuğun yaptırımıcı öfkesine benzer. Dumrul'u kendi haline bırakmaz, merak uyandırmaz onda. "Yegâne güç benim." Bu Tanrı'nın güçlü olmaktan başka üstünlüğü yoktur. Bu nedenle Dumrul'un aşkın bir mahiyet sorunsalını göz önüne almak ve derinlemesine çalışmak gibi bir meselesi de olamaz. Göklerdeki ikizini zaten çok iyi tanımaktadır. Oysa ölümle; varlık ve hiçlikle karşılaşmak bir "kim"lik sorusundan önce bir "ne"lik sorusu yaratacak güce sahiptir. Dumrul'un ve Tanrı'sının asla sorunsallaştırmadığı bir sorudur bu. Naifçe, her türlü filozofik yükünden arınmış kelimelerle dile getirelim: Bu ne böyle?

Düşünce ufku "kim"likle sınırlanmış herkesin Tanrısı bir *ayna* imgesi gibi kendine benzer. Yalnızca mahiyet sorunsalı "özne"leştirici bir işlev taşır. Sıradan yaşanırları bakımından dinler mahiyet sorunsalını yanıtlamış gibi yaparak varlığın kozmik anlamda derin düşünülmesini ketlemiş olurlar. "Var"lığın derin kavranışında, tüm-dünyevileştirilmiş dinlerin kolaycılığına aykırı bir yük vardır. Öyleyse ontolojik yükü olan "varlık" gibi bir kavramı kullanmaktan kaçınarak bir işaret zamiriyle ifade edeyim; "bu"nun karşısında şaşkınlık duymayan kendileşemeyecektir; "özne"leşilemeyecektir. İnsan ancak aşkın; o halde evrensel meraklarıyla özne olur.

Metis Yayınları'nın izniyle yayınlanmıştır.